

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ЗА УМОВ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Дмитро ПЕЦА

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Аксіомою є, що фундаментальною засадою функціонування держави є її суверенітет. Саме суверенітет забезпечує самостійність і самодостатність держави, захищеність нації від економічного, політичного, військового та інших зовнішніх впливів. В практичній площині це виявляє себе в здатності держави вдосконалювати свій державний механізм, свою правову систему, а головне – вирішувати завдання щодо забезпечення широкого спектру прав і свобод суспільства у цілому, кожного з його членів, зокрема.

В наукових доробках вітчизняних і зарубіжних вчених немає одностайності в оцінці впливу сучасних глобалізаційних процесів на державний суверенітет. З одного боку, існує і продукується думка про те, що за умов глобалізації державний суверенітет себе поступово зживає. З іншого – державний суверенітет набуває ще більш оптимальних і продуктивних за своїм змістом форм реалізації. Відповіді на ці питання потребують глибокого теоретичного осмислення, оскільки дають можливість моделювати процеси співдії сучасної глобалізації і державного суверенітету. І у цьому їх актуальність.

Потрібно відмітити, що подібного роду проблематика знаходила і знаходить своє відображення у наукових доробках багатьох вітчизняних дослідників. Йдеться, зокрема, про О. Кіндратець, Н. Горко, А. Поручник, Ю. Гайдай, І. Алексєєнко, М. Лебедева та цілий ряд інших науковців.

Зважаючи на ці наукові напрацювання, важливим, як видається, є акцентувати увагу на таких аспектах цієї проблематики як місце, роль та значення державного суверенітету за умов сучасних глобалізаційних процесів. Бо саме відповіді на ці питання, як видається, дозволяють виявити механізми співдії та взаємовпливу глобалізації та суверенітету.

Видається очевидним, що виходячи з фундаментальності поняття державного суверенітету, твердження про зживання державного суверенітету за умов сучасної глобалізації є алогічним і не вкладається в усталену методологічну основу пізнання держави і права. За влучним

висловом Жана Бодена, який вперше ввів у науковий обіг поняття «суверенітет», державний суверенітет це «...абсолютна та постійна влада, що означає вищу владу повелівати»¹. Саме державний суверенітет дозволяє виявити сутнісний характер відносин державної влади з іншими соціальними владами як в середині країни так і з державними владами ззовні.

Водночас, будучи історичним явищем, державний суверенітет далеко не завжди виявляв і виявляє себе в однакових формах та грає по відношенню до суспільства і власне держави однакову роль. Яскравим прикладом цього є сучасний етап цивілізаційного державно-правового розвитку, сутнісною ознакою якого є глобалізація. Будучи об'єктивним явищем, яке носить системний і багатовекторний за своїм змістом характер, глобалізація виявила потребу в серйозних трансформаціях інституційно-правових механізмів держав. Це, у свою чергу, не могло не обумовити зміни у змістовому наповненні їх суверенітету. Бо саме через ці механізми держава реалізує на практиці свій суверенітет.

Новітній час засвідчив об'єктивні зміни функцій держав в політичній, економічній та соціальній площинах, в яких, власне, вони себе матеріалізують. Нагальними, і такими що потребують оперативного реагування, стали питання, пов'язані з забезпечення всезростаючих потреб суспільств передовсім в матеріальній сфері, сфері охорони навколишнього середовища, ліквідації техногенних та іншого роду катастроф, інформаційної безпеки тощо. Все це, у кінцевому рахунку, поставило на порядок денний необхідність об'єднання зусиль держав у розв'язанні вказаних проблем. Виявом цього стала цивілізаційна глобалізація. Заслугує на підтримку думка про те, що «...глобалізація – процес, ініційований активними суверенними державами...Вони є ключовими гравцями, що роблять глобалізацію можливою і тому є певною мірою відповідальними за її підтримання»².

Сутнісний зміст цього явища торкнувся кожної з держав зокрема і світового співтовариства у цілому. Наслідком його стало утворення глобальних та регіональних політико-економічних утворень на кшталт СОТ (Світова організації торгівлі), МВФ (Міжнародний валютний фонд), Світового банку, G7 (Велика сімка), G20 (Велика двадцятка), регіональних політико економічних утворень, якими є ЄС (Європейський Союз), АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії), USMCA (Угода між США, Мексикою та Канадою), МЕРКОСУР (Південний спільний ринок) та інших утворень.

¹ Історія вчень про державу і право: підручник (2008) / За ред.проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В.Петришина. Х.: Право. С. 67.

² Gowan P., Panitch I., Shaw M. (2001) The State, Globalisation and the New Imperialism. A.Rundtable Discussion. P. 5.

У цьому контексті закономірно виникає питання, чи є наддержавні утворення механізмом обмеження суверенних прав національних держав. Вихідним і цілком очевидним, при цьому, є те, що вони (наддержавні утворення) є виявом суверенної волі держав, які є їх членами. Більше того, норми установчих документів цих утворень в той чи інший спосіб імплементовані до національних законодавств цих країн. Прикладом у цьому може бути Європейський Союз. Двадцять сім суверенних європейських країн делегували частину своїх законодавчих повноважень відповідним органам європейського співтовариства (первинне законодавство ЄС), а інша частина має пряму дію або його імплементують до національного законодавства в міру його прийняття (вторинне законодавство ЄС)³. Судячи з прагнень інших європейських країн приєднатися до Європейського Союзу, це міждержавне політико-правове утворення розширює перспективи його членів у їхньому розвитку.

Приклад ЄС дозволяє зробити висновки що, по-перше, національний суверенітет є вихідним і базують уючим елементом формування наддержавних утворень, а по-друге, входження національних держав до таких утворень є продовженням їх національного суверенітету, бо розширює їхні можливості у вирішенні актуальних питань свого розвитку, які вони неспроможні розв'язати самі.

Проблематика співдії державного суверенітету та сучасних процесів глобалізації ставить на порядок денний таку її складову, якою є специфіка розвитку різних держав. Під специфікою дослідники, в основі своїй, розуміють рівень їх розвитку. У цьому сенсі домінуючою є думка про те, що високотехнологічні держави через механізми глобалізації експлуатують менш розвинуті. Як видається, дана думка є не сповна об'єктивною, бо авторами її підмінюється поняття «транснаціональних корпорацій» з поняттям «національні держави». Справді, такі транснаціональні гіганти, якими є Apple, Amazon, Facebook і подібні їм, контролюють значну частину відповідних сегментів світового ринку. Але при цьому не потрібно забувати, що, з одного боку, їхні структурні підрозділи в багатьох країнах світу платять значні податки в цих країнах, а з іншого – вступають в дію відповідні наднаціональні антимонопольні та судові інституції, створені в процесі сучасної глобалізації. Так, Генеральний суд Європейського Союзу у 2022 році остаточно ухвалив рішення суду нижчої інстанції про штраф компанії Microsoft Corp. за створення нею бар'єрів на європейському ринку відповідних послуг. У липні 2025 року Єврокомісія оштрафувала компанію Google на

³ Дейвіс К. (2005) Право Європейського Союзу. К.: Знання. С. 145-148.

2,42 млрд. євро. Загальна сума штрафів, накладених на цю компанію складає на сьогодні 9,3 млрд. євро⁴.

Наведене дає підстави, знову ж таки, констатувати, що створені в процесі глобалізації наднаціональні інституції нівелюють, а в окремих випадках повністю мінімізують спроби експлуатації транснаціональними компаніями розвинутих країн менш розвинутих країн. Очевидним, при цьому, є значні вигоди, які мають останні, отримуючи високотехнологічні товари, послуги та значні бюджетні ресурси.

Співдія державного суверенітету та глобальних процесів виявляє себе і в такій його складовій, якою є рівень адаптивності інституційних та нормативних складових національних держав. Іншими словами – наскільки ці механізми відповідають вимогам утворюваних наднаціональних інституцій.

Досвід, набутий країнами, які є членами наднаціональних інституцій, засвідчує, що цей рівень визначається функціональною спрямованістю останніх та рівнем інтеграції, закладеної в їх установчих документах. Показовим у цьому плані може слугувати досвід Європейського Союзу, як форми глибокої політико-економічної інтеграції його членів. По суті своїй йдеться про відповідність інституційних та правових механізмів потенційних членів європейського співтовариства вимогам ЄС. Саме через ці механізми держави реалізують на практиці свій суверенітет. Як видається, при всіх особливостях розвитку держав-претендентів на членство в ЄС, не можна не побачити дві складові процесу адаптації: інституційну конвергенцію та вдосконалення інститутів громадянського суспільства як механізму контролю державних інституцій. Як відмічено в «Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», метою цієї адаптації є «...досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього»⁵. Поза всяким сумнівом, набуття Україною членство в ЄС розширить її можливості в модернізації всіх сфер розвитку українського суспільства.

В широкому розумінні, досвід формування і функціонування інститутів європейського співтовариства, яким його члени делегували частину своїх суверенних прав, переконливо засвідчує, що ці права на практиці є продовженням державного суверенітету країн-членів ЄС, бо розширює їхні можливості в реалізації запитів своїх громадян. А це і є

⁴ Маклафлін Д. (2019) Чотири компанії, які захопили світ. Главком. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/chotiri-kompaniji-yaki-zahopili-svit-579926.html>

⁵ Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України (2004). *Відомості Верховної Ради України*. № 29. Ст. 367. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.

кінцевою метою суверенітету держави, якщо вона претендує ідентифікувати себе правовою. Бо саме правова держава, за влучним висловом відомого вітчизняного теоретика правової держави Б. Кістяківського, є держава, де володарюють не особи, а загальні правила і де органи влади, як і сам правопорядок організовується за допомогою самого народу⁶.

З урахуванням наведеного аналізу напрошується кумулятивний висновок, що тенденція щодо певного змістового звуження національного суверенітету в умовах глобалізації є об'єктивним процесом, в основі якого реальні потреби держав в інтеграції соціально-економічного та політичного сегментів їх розвитку задля вирішення нагальних потреб суспільства, зокрема задоволення його споживчих запитів, охорони довкілля, забезпечення інформаційної безпеки, боротьби з катастрофами техногенного характеру тощо.

При всій полярності думок, які мають місце в наукових доробках вітчизняних вчених в цій проблематиці, не підлягає сумніву, що в основі своїй сучасні глобалізаційні процеси відкривають нові можливості для цивілізаційного розвитку, не обмежуючи, а розширюючи при цьому потуги національних держав в реалізації свого суверенітету.

⁶ Історія вчень про державу і право: підручник (2008) / За ред.проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В.Петришина. Х.: Право. С. 197.